

Sándor TAVASZY

PERSPECTIVE ETICE

Privind evaluarea relației dintre români și maghiari

1. În fața observatorului calm și detașat devine din ce în ce mai evident acest fapt istoric, că Europa se află pe calea declinului. Nu mă alătur pesimismului lui Spengler, care susține că acest declin ar fi, în același timp, și apusul[1]. Declinul nu înseamnă neapărat moarte sau apropierea prăbușirii totale, dar înseamnă dispariția celor mai nobile valori spirituale, înseamnă acea uzare sufletească după care, în straturi din ce în ce mai largi, viața omească începe să-și piardă sensul. Această stare de fapt și situația generată de ea au numeroase simptome. În primul rând, acea confuzie spirituală care a pus stăpânire pe toate domeniile vieții culturale europene într-o măsură surprinzătoare. Un alt simptom este acea indiferență crescândă, acea blazare barbară și lene spirituală, care apare tocmai la cei culti, față de creațiile de rang superior, de esență mai gravă. Dar să includem între simptome și acel spirit sectarian, care nu poate să vadă chestiunile esențiale și care se leagă de problemele superficiale. Cel mai îngrijorător simptom în acest context, însă, este lipsa surprinzătoare a responsabilității și seriozității.

Spengler constatatase că declinul Europei a început prin faptul că *civilizația a înghițit cultura*. Aș adăuga că declinul a continuat prin faptul că politica a înghițit etica. Astăzi mai există în Europa o civilizație metropolitană care se menține pe poziție în așteptare și o cultură anemică și fără vlagă; dar ambele s-au împotmolit, deoarece relația corectă între ele s-a deteriorat. În loc de a avea o civilizație care să servească cultura, cultura s-a plasat în mod rușinos în serviciul civilizației. Civilizația de natură tehnică a stors toată vloga culturii de natură spirituală. Acest lucru înseamnă că spiritul și-a pierdut acea poziție dominantă, care i se cuvine doar lui, și a ajuns în situația de servitor. Factorii materiali, economici și tehnici domină factorii etico-spirituali în așa măsură încât cei din urmă și-au pierdut autonomia în raport cu cei dintâi. Azi este deja fără rost a pune în discuție materialismul istoric, azi adevărul este, de fapt, de partea materialismului istoric, deși *această stare de fapt încă nu înseamnă validitate*. Acest fapt înseamnă un viitor îngrijorător.

Idealismul filosofic al secolului trecut, teoretic, a învins complet această formă absolută a materialismului, astfel încât azi nu mai există filosofie, nu există nici o direcție în domeniul științei care să-și asume teoretic adevărul materialismului și, cu toate acestea, tocmai sub masca idealismului apare actualmente mai ales pe tărâm politic cea mai brutală și mai dură formă a materialismului. De aceea am subliniat mai sus faptul că cel mai îngrijorător

simptom al declinului Europei este faptul istoric pe care l-am formulat în felul următor: politica a înghițit, adică a invalidat etica.

În degradingolada europeană actuală ar trebui să existe preocupări deosebit de serioase față de acest fapt, deoarece, în fond, toate problemele legate atât de viața culturală, cât și de cea națională, respectiv politică și economică, își au rădăcina în aceasta: politica a înghițit etica.

Toate atitudinile și activitățile umane au anumite principii definitorii, care se manifestă fie ca *legi*, fie ca *valori ideale*. Fie ca o *necesitate naturală*, ca *legi*, fie ca *imperative spirituale*, adică valori ideale sau norme. Există diferențe substanțiale între cele două. Procesele mecanice și activitățile organice ale vieții naturale stau sub semnul legilor imperative ale necesității, pe când activitățile și creațiile vieții spirituale conștiente se afirmă în atmosfera marcată de libertatea spirituală, sub semnul imperativ al lui „trebuie” al valorilor ideale. Adevărul, bunătatea, frumusețea se afirmă doar în plan spiritual, sub condiția libertății. Aceste valori ideale nu ne obligă, precum legile naturii, ci stau *în fața* omului conștient de spiritualitatea sa și impun realizarea lor, dar totdeauna cu o contribuție autonomă, liberă. Recunoașterea și realizarea dreptății, bunătății și frumuseții nu se pot impune, însă în planul deja marcat de spiritualitate ele se înfățișează ca imperative în fața omului și își reclamă validitatea. *Prin urmare, valorile ideale nu sunt imperative, dar sunt valide. Viața umană devenită „umană” este condiționată de validitatea valorilor ideale.*

Din aceste rațiuni, aparent abstracte, dar în fond foarte pragmatice, putem deduce că și cele mai distante activități ale comunităților umane se află sub semnul regulilor ce decurg din natura valorilor ideale. Adevărul, binele și frumosul trebuie să se afirme ca o condiție a menținerii societății umane. Deci, comportamentul moral al omului sau al unei comunități umane nu depinde de comportamentul politic determinat, ci, dimpotrivă, orice atitudine politică depinde de recunoașterea și validarea regulilor ce decurg din ideea axiologică a binelui. *Politicul trebuie să fie fundamentat de etic. În caz contrar, dacă etica se clădește pe politic, sau dacă etica se contopește cu politicul, atunci fundamentul vieții comunității și, în general, cel al vieții umane va fi periclitat; și astfel se deschide calea către degradingolada și desfrâul social.*

În ton cu adevărul trebuie să recunosc că atitudinea și activitățile pregnant politice sunt marcate de anumite „interese” de natură fizică, care se impun drept necesități și legități brutale ce nu pot fi spiritualizate și care se ciocnesc constant de cerințele etice. Recunosc, de asemenea, că aceste „interese” ce servesc supraviețuirii fizice externe nu vor putea fi îndepărtate niciodată total din societatea umană. Este, deci, indubitabil că fiecare societate umană are și o dimensiune „fizică”, nu doar una „etică”. Din acest *considerent politic* nu decurge, însă, nicidecum, nici în teorie, nici în practică, ignorarea cerințelor etice în politică, nici clădirea eticii pe fundament politic. Dacă ar decurge, ar trebui să renunțăm la posibilitatea vieții spirituale a

omului și ar trebui să deschidem calea libertinajului social, aceluia desfrâu ce sapă mormântul oricărei orânduiri sociale.

2. Acestea sunt considerentele etice, care, în general, definesc și trebuie să definească relația corectă între români și maghiari.

Ca să îmi leg raționamentul pur teoretic, în cele ce urmează, de un anumit aspect concret, voi mărturisi că am ajuns la chestiunea discutată aici nu ca urmare a unei motivații politice, ci ca o consecință a faptului că, recent, am ajuns în posesia celor cinci volume ce conțin traduceri din cinci scriitori români de excepție. Din inițiativa Pen Clubului Maghiar din România au apărut, sub egida revistei „Erdélyi Helikon”, următoarele opere: *O scrisoare pierdută* de I.L. Caragiale; *Meșterul Manole* de Octavian Goga; *Prometeu* de Victor Eftimiu; *Manechinul îndrăgostit* de Ion Minulescu; și *Gălbeaza* de Ion Marin Sadoveanu. Toate cele cinci volume au fost traduse într-o limbă maghiară aleasă și fluentă de Imre Kádár[2]. Nu este sarcina mea să apreciez operele și traducerea din punct de vedere literar-estetic, însă doresc – dintr-un sentiment al datoriei – să accentuez importanța acestora.

Importanța acestor opere asigură un punct de legătură ferm pentru aplicarea constatărilor teoretice generale de mai sus. Pentru clarificarea relației dintre români și maghiari trebuie să ne conducă acele puncte de vedere și intenții care, identice cu propriile mele puncte de vedere etice, s-au afirmat în publicarea operelor de mai sus. Iată că astfel, din partea maghiarilor, s-a făcut auzită vocea naționalismului etic activ, demonstrând inițiativă.

Dacă analizăm cu minte critică, lucidă și cu simțul realității naționalismul românilor și al maghiarilor vom constata că viața națională a acestora, în general, se află doar la *nivelul entuziasmului* și – subliniem: în general – nu a ajuns încă la nivelul activismului etic. Perspectiva națională critică ne obligă, pe baza cercetării faptelor, să recunoaștem că tezaurul cultural național nu a devenit parte spirituală organică nici a poporului nostru, nici a societății naționale ajunsă la un nivel mai ridicat de conștiință. Atât maghiarii, cât și românii privesc și utilizează propriul tezaur cultural național ca materie primă a entuziasmului național, deci ca instrumente ce servesc doar scopuri politice. Idealurile naționale, realizările literare și științifice, ba, deseori, chiar și trăirile religioase sunt doar instrumente pentru realizarea unor scopuri politice, adesea nu tocmai nobile.

Pe baza acestor considerente critice trebuie să facem așadar distincție între *naționalismul psihologic*, de natură afectivă, și *naționalismul activ*, de natură etică. Primul fiind produsul unei fluctuații imprevizibile și capricioase a sentimentelor, e nestatornică. El poate fi în acord cu binele moral, dar poate fi și în contradicție cu acesta. Cum toate sentimentele exprimă o stare, ele sunt schimbătoare în funcție de condițiile spațio-temporale, deci ușor influențabile și exploatabile. Pentru trezirea sentimentelor nu este nevoie neapărat de valorile adevărului, binelui sau frumosului. Sentimentele pot fi trezite și cu instrumente care sunt exterioare razei de acțiune a acestor

valori. Personalități și circumstanțe cu putere de sugestie, prin simpla lor structură naturală, prin vocile și frazeologiile impulsive și pasionale pot trezi acest naționalism psihologic de natură afectivă, și îl pot pune în serviciul realizării unor interese de joasă speță.

Cel de-al doilea, adică naționalismul activ de natură etică, diferă substanțial de primul nu doar prin natura sa, ci mai ales prin calitate. Această diferență calitativă rezidă în faptul că acest naționalism nu *acceptă doar* influențele, ci evaluează, apreciază după criteriile unui spirit nobil. Această dimensiune de evaluare, de apreciere, îl face activ. Deci, se înțelege de la sine că activismul naționalismului etic nu se îndreaptă către exterior, nu cucerește spre exterior, ci țintește spre interior, iar cucerirea sa nu înseamnă dominare. Așadar, activismul său nu se manifestă prin cotoirea altor popoare sau deznaționalizarea acestora sau chiar exterminarea lor. Acest naționalism politic barbar nu mai este „activ”, ci naționalism beligerant. Acest naționalism incitat de ură, orice am face, nu este altceva decât o manifestare a canibalismului modern european. Activismul în sens etic înseamnă că la membrii unei comunități sau entități naționale există deschiderea senină, voința activă de a-și însuși efectiv, de a transforma într-un conținut viu și o achiziție personală valorile culturale ale propriului neam și ale altor popoare.

Atât maghiarii, cât și românii trebuie să depășească acel naționalism afectiv sau psihologic care, după cum am constatat, se situează abia la nivelul entuziasmului. Însuflețirea încă nu este o putere constructivă, încă nu înseamnă îmbogățire spirituală reală, este cel mult un atribut al acesteia, dar, deseori, cu valență negativă, nu pozitivă. Însuflețirea, dacă o luăm în sens pozitiv, poate caracteriza acea atmosferă în care se naște dreptatea sau adevărul, în care sporește binele și strălucește frumusețea, dar nicidecum nu este o forță activă. Relația maghiaro-română se va clarifica doar atunci când bunurile culturale adevărate ale celor două popoare vor deveni achiziții vii ale fiecăruia, atunci când marii scriitori, artiști și oameni de știință ai maghiarilor și românilor nu vor fi folosiți doar ca oratori spre a rosti discursuri festive pentru a stârni porniri pătimase și dușmănoase, pentru a-și spori propria vanitate națională, ci toți aceștia se vor înclina în fața spiritelor de geniu, a descoperirilor și contribuțiilor lor, îmbibându-și și înnobilându-și sufletul în „umanul și religiosul” plăsmuit de aceștia. Operele scriitorilor și ale oamenilor de știință ai națiunilor nu pot fi simple ornamente strălucitoare, expuse pe mese lustruite, în biblioteci impozante, pe rafturi frumos aranjate, ci ele trebuie să coboare de pe soclu și să se transforme într-o adevărată oaste – fie că vorbesc românește, fie că vorbesc ungurește – împotriva acelor puteri ale destrămării, care au dus lumea la pierzanie și au cauzat acel declin spre care se îndreaptă azi Europa. Acest lucru se poate realiza, însă, doar prin activismul naționalismului etic. Cu acesta chiar este posibil.

Naționalismul etic trebuie să-și demonstreze activismul prin faptul că își croiește drum în sufletele unor categorii sociale din ce în ce mai largi, în fața bunurilor culturii naționale proprii. Acest lucru înseamnă că nu e suficient

să ne mândrim cu poezia scrisă de Arany, Petőfi sau Csokonai, Vörösmarty și Madách, ci trebuie să ne și hrănim cu ea. Să nu ne lăudăm doar cu valorile noastre intrate în cultura universală, precum cei doi Bolyai, Kőrösi Csoma sau Károly Böhm, Lóránd Eötvös și alții, ci să și cunoaștem realizările lor spirituale extraordinare. Să nu folosim Ardealul sau faptul ca suntem ardeleni doar pentru a crea atmosferă, ci să pătrundem în istoricul și mistica specifică acestuia, să stabilim legături vii cu acea viață diversă, colorată și bogată care a înflorit pe acest pământ, la nivel de rase, popoare, regiuni și plaiuri. Dacă încercăm măcar, imediat ne dăm seama de cât de mult activism avem nevoie, câte sentimente contrare, prejudecăți, subiectivisme, gânduri contradictorii trebuie să învingem chiar și numai în noi înșine. Să nu ne amăgim, ci cu mintea trează și căință să recunoaștem că propria noastră cultură națională ne este și nouă doar *caput mortuum*¹, dar nu o posesiune personală. Aici își găsește locul în primul rând acel mult pomenit naționalism activ de natură etică. Să nu vorbim despre superioritate culturală atâta vreme cât și această cultură a noastră există abia undeva în *exteriorul nostru*, de multe ori nici nu știm unde există și unde să-i căutăm izvoarele și bazele.

Același activism etic trebuie să se afirme din partea noastră și față de bunurile spirituale și culturale ale românilor. Din acest punct de vedere ne revine o responsabilitate mare față de români, tot așa cum le revine și românilor față de noi. Este fără îndoială că ne împovărează reciproc omisiuni serioase. Pe noi maghiarii ne împovărează o gravă carență, în sensul că nici măcar azi nu cunoaștem suficient mai ales acea bogăție colorată a vieții populare românești, care ni se dezvăluie în creația poetică sub forma baladelor, a pildelor și zicalilor sau a artei populare. Nu cunoaștem literatura cultă, care prin mai mulți reprezentanți ai ei se situează la loc de frunte pe plan european. Nu cunoaștem tocmai acele aspecte ale românilor de unde am putea porni pentru stabilirea unor legături spirituale, etice. Nu cunoaștem tradițiile populare ale românilor, acel specific național care ne conduce spre cel mai îndepărtat trecut al acestui popor, la începuturile existenței sale naționale, la momentul istoriei încă nescrise. Însă nici românii nu au făcut aproape nimic pentru a-și transmite roadele culturii populare și naționale proprii către maghiari. Pentru că ce s-a făcut până acum în domeniul educației școlare obligatorii, cu o notă oficială, nu este adecvat acestui scop. Dimpotrivă, prin sistemul educațional și prin programă, este de natură să genereze doar antipatie în sufletele tinerilor față de cultura română. Iar antipatia e mai mult decât otrăvitoare, ea este un obstacol moral și intelectual serios în însușirea conținutului așa numitelor discipline naționale. Or, bunurile culturale trebuie îndrăgite, nu impuse. Dragostea, simpatia, curiozitatea pot fi trezite, dar nu obținute cu forța. Calea bunurilor spirituale poate fi doar libertatea și alegerea de bunăvoie. Sufletul omului, fiecare suflet omenesc, este sensibil precum melcul care la cea mai mică atingere se retrage în cochi-

¹ „Cei mai însemnați dintre morți“ (*nota trad.*).

lie și se izolează de lumea exterioară. Pentru a ilustra și a întări cele de mai sus, aș putea spune că la congruența mea etică față de români cel mai mult au contribuit acei păstori români din munți, acei simpli moți și munteni, cu care m-am întâlnit în timpul drumețiilor mele estivale și care m-au îndatorat prin ospitalitatea, bunăvoința și atitudinea lor prietenoasă. În fața mea și-au deschis sufletul, în fața lor mi-am deschis și eu sufletul, am trăit experiența *întâlnirii* sufletelor noastre. Doar astfel de întâlniri sufletești libere și voluntare pot facilita o relație etică productivă și corectă între români și maghiari.

Pentru aceasta, românii trebuie să creeze acea situație spirituală pentru maghiari, în care românii vor repurta o cucerire etico-culturală trainică, nu doar una politică și etnică. În acest caz, cultura română nu ar fi transmisă tineretului și dascălilor pe calea unor decrete și legi, prin amenințări, umiliri și hărțuiri, ci prin instrumentele morale ale cuceririi interioare. La început, creațiile literare românești ar fi răspândite printre maghiari sub forma unor traduceri, pentru ca aceștia să înțeleagă valorile și frumusețea interioară a acestora; apoi ar urma conferințe, prelegeri, școli populare prin care maghiarilor li s-ar prezenta creațiile în original, permițând astfel operelor să-și comunice valorile etice și estetice. *Limba și cultura română nu merită doar examene de limbă forțate, ci o dragoste înțelegătoare și stimă, iar cine nu știe acest lucru sau nu vrea să-l recunoască, acela nu cunoaște natura nobilă a valorilor și bunurilor cultural-spirituale.*

Și pentru a ne întoarce la situația concretă de la care am pornit, iată, aceste considerente m-au obligat să afirm că traducerile în limba maghiară publicate de Pen Clubul maghiar și de revista „Erdélyi Helikon” sunt inițiative deosebit de semnificative. Sunt chiar fapte morale care merită recunoaștere sinceră din partea tuturor celor care se preocupă de soarta culturii europene!

3. Știu că în atmosfera tensionată de azi, când pasiunile naționale și ura cunosc o amploare deosebită, nu multora le pasă de considerentele etice. Mulți vor găsi că spusele mele de mai sus sugerează că statul n-ar trebui să poruncească, ci să ceară. Departe de mine o astfel de nebunie, însă suveranitatea statului nu se bazează pe agresiune, ci pe valabilitatea veșnică a legilor morale.

Astăzi, în contextul european actual, merită o deosebită atenție faptul că, din perspectiva literaturii și științelor, viața spirituală europeană decade. Această decadere, această demoralizare amară amenință oricare cultură națională. Este ca și cum ne-am confrunța azi cu un incendiu general, ca și cum ne-am afla în fața unui potop. Ar fi necugetat ca stând cu mâinile în sân, să spunem că noi suntem în siguranță, chiar dacă lumea, chiar dacă alte popoare vor cunoaște care sunt consecințele. Asta ar însemna o limitare din partea unei națiuni care, în viitor, mai dorește să joace un rol politic, să se închisteze în perimetrul propriei țări, de unde să judece prezentul și viito-

rul. Evenimentele fiecărei zile ne atrag atenția că nici un popor nu poate trăi doar în sistemul propriu de relații, în contextul propriu, dimpotrivă, fiecare popor trebuie să-și privească soarta în contextul mai larg al popoarelor și trebuie să-și fundamenteze viitorul în acel context.

Nu este o simplă *captatio benevolentiae* dacă afirm că românii, în asigurarea soartei proprii, în fundamentarea existenței lor, nu pot ocoli cea mai directă verigă a contextului mai larg, maghiarii. Ei trebuie să-i ia în considerare pe maghiari, specificitatea lor națională, lingvistică, culturală și religioasă și, ca atare, să-i aibă în vedere din perspectivă etică și politică (iar nu politică și abia apoi etică). Ei trebuie să-i includă pe maghiari în comunitatea etică proprie și doar apoi – și ca urmare a acestui fapt – în existența statală, în corpul politic specific. Românii, în interesul propriei existențe naționale, nu își pot permite multă vreme să-i mențină pe maghiari în situația lor de minoritate cu probleme nerezolvate, confruntată cu posibilități impredictibile. Nesiguranta afectează chiar și popoarele cu cea mai solidă moralitate. Neclaritatea situației ca minoritate a maghiarilor și a relației etice cu românii, precum și sentimentul de nesiguranță ce rezultă de aici, pot produce un focar de infecție imprevizibil, mai ales atunci când un procentaj semnificativ al copiilor maghiari sunt privați de cunoașterea propriei limbi materne și a culturii în limba maternă. Cunoașterea limbii materne vorbite și scrise, învățarea tradițiilor de bază ale culturii naționale proprii ajută, în primul rând, la dezvoltarea unui caracter moral solid. Poți deveni om serios și de încredere cu condiția să ai caracterul moral astfel format. El asigură acea structură solidă, care susține întreaga ființă, acesta asigură lupta împotriva tentațiilor morale, deoarece toate ispitele dau greș față de forța și puterea sa de rezistență.

În argumentația noastră am pornit de la faptul că viața spirituală europeană este în decădere, că nivelul ei scade. De pe acum viitorul Europei depinde de capacitatea și voința ei de a admite această decădere, de a o recunoaște în mod conștient sau de a fi convinsă că refacerea e pe calea cea mai bună, adică diagnosticul este ascensiunea, și nicidecum decăderea. Dacă Europa se situează pe această poziție, atunci și în cazul Europei se va adevăra cuvântul biblic: Dumnezeu o îndârjește în vanitatea gândurilor sale. Iar dacă recunoaște, privind cu ochi critici și cu regret, unde a ajuns, atunci va fi pusă în fața unei decizii și va realiza din nou acel adevăr străbun – că nici pacea Europei, nici pacea unor popoare nu poate fi construită pe amenințare, pe teama reciprocă de superioritatea militară a celuilalt. Astăzi pacea Europei se bazează încă pe aceste fundamente nesigure. Aceste fundamente trebuie schimbate, fundamente noi trebuie construite. La această *restauratio magna* trebuie să participe românii și maghiarii prin așezarea relațiilor dintre ei pe baze etice. În caz contrar, și ei vor contribui la accentuarea degringoladei europene și-i vor grăbi decăderea.

În „*Erdélyi Helikon*”, VII, 1934, p.661-668.
(Traducere: Maria Kovács)

[1] Se referă la lucrarea filosofului și istoricului german Oswald Spengler (1880-1936), *Der Untergang des Abendlandes* (1918-1923), în care propune o metodă de „morfologie istorică”, prin care să se identifice și să se studieze diversele culturi, meditănd totodată asupra declinului civilizației occidentale. Asupra acestui aspect vezi mai nou: Frits Boterman, *Oswald Spengler und sein „Untergang des Abendlandes”*, Köln, SH-Verlag, 2000; John Farrenkopf, *Prophet of decline. Spengler on world history and politics*, Baton Rouge, Louisiana State University Press, 2001.

[2] Imre Kádár (1894-1972) s-a stabilit la Cluj din 1919, fiind colaborator la „Keleti Újság” și „Napkelet”. În 1922-1923 este redactor la revista literară și teatrală maghiară „Kulissza”, iar în 1924 se numără printre fondatorii editurii Erdélyi Szépmíves Céh. Între 1933-1940 funcționează ca director și regizor al Teatrului Maghiar din Cluj-Oradea, traducând numeroase lucrări din dramaturgia românească. Din 1944 se va muta la Budapesta, unde va lucra la Radio, ocupându-se îndeosebi de relațiile româno-maghiare. Ulterior va fi redactor la „Theológiai Szemle” și director al Institutului de Științe Confesionale.